

Dominik Borek*

**Glosa krytyczna
do wyroku Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego (WSA)
w Warszawie
z dnia 9 grudnia 2016 r., sygn. akt: VI SA/Wa 721/16
(granica pomiędzy decyzją o wykreśleniu z ewidencji
a decyzją o nakazie wstrzymania
świadczenia usług hotelarskich)¹**

Spis treści

- I. Uwagi ogólne
- II. Krótkie omówienie stanu faktycznego
- III. Dezaprobata dla stanowiska WSA w Warszawie oraz poprzedzających wyrok rozstrzygnięć administracyjnych – argumentacja
- IV. Wnioski i podsumowanie

Streszczenie

W glosie przytoczono stan faktyczny opisany w wyroku Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego (WSA) w Warszawie z dnia 9 grudnia 2016 r., sygn. akt: VI SA/Wa 721/16. Glosowane orzeczenie ma duże znaczenie dla rynku usług hotelarskich w Polsce, dotyczy bowiem postawienia granicy pomiędzy decyzją o wykreśleniu z ewidencji w przypadku niespełniania wymagań ustawowych a decyzją o nakazie wstrzymania świadczenia usług do czasu usunięcia uchybień (Borek, 2021).

Słowa kluczowe: pensjonat; obiekt hotelarski; przepisy przeciwpożarowe; ewidencja.

JEL: K20

I. Uwagi ogólne

Omawiane orzeczenie zostało wydane w stanie prawnym, gdy dział administracji rządowej turystyka był częścią Ministerstwa Sportu i Turystyki. Taki stan rzeczy utrzymywał się w latach 2007–2019 (Borek i Zawistowska, 2021, s. 11–19), aż do czasu wydania rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 19 listopada 2019 r. w sprawie utworzenia Ministerstwa Rozwoju², które powstało w wyniku przekształcenia ówczesnego Ministerstwa Przedsiębiorczości i Technologii. Zmiany

* Radca prawny, doktor nauk prawnych; ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4359-9426>.

¹ Artykuł prezentuje moje osobiste poglądy i nie może być interpretowany jako stanowisko jakiegokolwiek organu, podmiotu czy instytucji.

² Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 listopada 2019 r. w sprawie utworzenia Ministerstwa Rozwoju Dz. U. 2019, poz. 2291.

w roku 2019 polegały na połączeniu wskazanego resortu z komórkami obsługującymi sprawy działu administracji rządowej budownictwo, planowanie i zagospodarowanie przestrzenne oraz mieszkalnictwo, jak również komórki organizacyjnej dotychczasowego Ministerstwa Sportu i Turystyki zajmującej się prowadzeniem spraw działu administracji rządowej turystyka (por. Borek, Świtaj i Zawistowska, 2020).

Niniejsza glosa nie jest miejscem na szerokie rozważania związane z przekształceniami urzędu obsługującego ministra właściwego ds. gospodarki, w którym to urzędzie do października 2021 r. znajdowała się również jednostka zajmująca się sprawami działu administracji rządowej turystyka, niemniej wstępne rozważania wymagają zasygnalizowania tego problemu. Powrót działu administracji rządowej turystyka ponownie do Ministerstwa Sportu i Turystyki ważył się do samego końca, jeszcze bowiem 25 października 2021 r. ogłaszano rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 25 października 2021 r. w sprawie utworzenia Ministerstwa Sportu, które miało wejść w życie 26 października 2021 roku. Zmiana uchylająca dotychczasowe ustalenia nastąpiła na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 27 października 2021 r. w sprawie utworzenia Ministerstwa Sportu i Turystyki, które weszło w życie z mocą wsteczną – 26 października 2021 r., podobnie jak rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 25 października 2021 r. w sprawie utworzenia Ministerstwa Sportu.

Z punktu widzenia czysto formalistycznego należy uznać, że rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 25 października 2021 r. w sprawie utworzenia Ministerstwa Sportu weszło w życie, jednak zostało uchylone z mocą wsteczną tego samego dnia. Wejście w życie ww. rozporządzenia jest pewne, ponieważ rozporządzenie uchylające jego moc zostało opublikowane dopiero 27 października 2021 r., stąd nieuprawnionym byłoby twierdzenie że Ministerstwo Sportu faktycznie nie powstało. Najistotniejszym jest fakt, iż formalnie od 26 października 2021 r. turystyka ponownie stała się częścią Ministerstwa Sportu i Turystyki, gdzie sprawy tego działu są obsługiwane przez Departament Turystyki³. W omawianym stanie faktycznym rozpatrywanym przez WSA w Warszawie w roku 2016 powyższe rozważania nie mają jednak znaczenia, ponieważ w tamtym czasie dział administracji rządowej turystyka przynależał do Ministerstwa Sportu i Turystyki. Na podkreślenie zasługuje jednak, iż dzisiejszy urząd obsługujący Ministra Sportu i Turystyki jest nowym urzędem w stosunku do poprzednika z lat 2007–2019 (zob. też Borek, 2019, s. 44), pomimo że nazwa i siedziba znajdują się w tym samym miejscu. Ma to duże znaczenie, ponieważ może mieć wpływ na linię orzecniczą, która może być zmienna ze względu na interpretacje, upływ czasu czy też rozstrzygnięcie przez nowo powstały urząd. Dlatego też, należy postrzegać omawiane rozstrzygnięcie jako zapadłe w czasach funkcjonowania poprzedniego urzędu obsługującego ministra właściwego ds. turystyki.

W ramach prezentowanych rozważań podpunkty II i III zostaną przytoczone na podstawie wyroku poruszanego w niniejszej sprawie, ale również rozstrzygnięć organu I i II instancji, stąd uzasadnionym jest podjęcie powyżej wskazanych rozważań organizacyjnych przez autora niniejszej glosy. W wielu przypadkach przytoczenie stanu faktycznego będzie następowało wprost słowami Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie, Marszałka Województwa

³ Departament Turystyki jest jedyną tego typu komórką organizacyjną w całej administracji rządowej – samodzielnie odpowiada i prowadzi działania dla całego jednego działu administracji rządowej. Departament Turystyki sprawuje również nadzór merytoryczny, organizacyjny i finansowy nad Polską Organizacją Turystyczną.

lub Ministra Sportu i Turystyki, w ten sposób bowiem, w nawiązaniu do właściwych dokumentów, stan faktyczny i rozstrzygnięcie zostały w skróconej formie najbardziej możliwie przystępnie przedstawione czytelnikom.

II. Krótkie omówienie stanu faktycznego

Marszałek województwa w listopadzie 2013 r. wszczął kontrolę w obiekcie hotelarskim w zakresie spełniania minimalnych wymagań określonych w ustawie z dnia 29 sierpnia 1997 r. o usługach turystycznych i w rozporządzeniu Ministra Gospodarki i Pracy z dnia 19 sierpnia 2004 r. w sprawie obiektów hotelarskich i innych obiektów, w których są świadczone usługi hotelarskie dla rodzaju: pensjonat, kategorii: ** (dwie gwiazdki) (por. Borek i Wyrwicz, 2019, s. 12–23). Po zakończonej kontroli marszałek województwa wydał zalecenia pokontrolne dotyczące udokumentowania spełnienia wymagań przeciwpożarowych w przedmiotowym obiekcie opinią właściwego miejscowo komendanta powiatowego (miejskiego) Państwowej Straży Pożarnej w terminie 30 dni od dnia otrzymania owych zaleceń. Po bezskutecznym upływie wskazanego terminu strona poinformowała, iż Komendant Powiatowy Państwowej Straży Pożarnej nakazał „zapewnić, aby długość dojścia ewakuacyjnego dla pokoi noclegowych zlokalizowanych w budynku Pensjonatu nie przekraczała 10 m przy występowaniu jednego dojścia ewakuacyjnego” w terminie 12 miesięcy, tj. do lutego 2015 r. Po bezskutecznym upływie również i tego terminu na udokumentowanie spełnienia wymagań Marszałek Województwa wezwał ponownie stronę do udzielenia rzeczonych informacji. Wobec braku podjęcia działania przez stronę, Marszałek Województwa zwrócił się ze stosownym zapytaniem do Komendanta Powiatowego Państwowej Straży Pożarnej z prośbą o wskazanie na jakim etapie jest rzeczona sprawa. W odpowiedzi na zapytanie Komendant Powiatowej Państwowej Straży Pożarnej wskazał, iż strona nie spełniła zaleceń, wobec czego nie może wydać pozytywnej opinii o spełnieniu wymagań przeciwpożarowych w obiekcie. W związku z powyższym Marszałek Województwa wszczął postępowanie w sprawie uchylenia zaszeregowania obiektu do obiektów hotelarskich, rodzaju: pensjonat i nadania mu kategorii ** (dwie gwiazdki), oraz wykreślenia pensjonatu z ewidencji obiektów hotelarskich. Decyzja w tym zakresie została wydana w sierpniu 2015 r. (blisko dwa lata po przekazaniu zaleceń pokontrolnych!)⁴. Marszałek Województwa uznał w rzeczonych decyzjach, iż obiekt nie spełnia wymagań przepisów przeciwpożarowych, dlatego zdecydował o jego wykreśleniu i uchyleniu zaszeregowania. Od powyższej decyzji strona wniosła odwołanie do Ministra Sportu i Turystyki, który rozpatrzył je poprzez utrzymanie w mocy decyzji Marszałka Województwa. Wydaje się, iż ówczesnie właściwy Minister Sportu i Turystyki mógł zmienić rozstrzygnięcie i uznać, iż obiekt nie spełniał wymogów przeciwpożarowych od samego początku, a zatem rozstrzygnięciem właściwym mogło być nakazanie wstrzymania świadczenia usług do czasu usunięcia uchybień. Właściwym w tej sprawie wydaje się byłoby uchylenie zaskarżonej decyzji w całości i w tym zakresie orzeczenie co do istoty sprawy.

Rozstrzygnięcia w rzeczonych sprawach nie zmienił także Wojewódzki Sąd Administracyjny w Warszawie, który przytoczył stanowisko Ministra Sportu i Turystyki, gdzie organ uznał, iż zgodnie z § 4 ust. 1 pkt 2 rozporządzenia Ministra Gospodarki i Pracy z dnia 19 sierpnia 2004 r. w sprawie obiektów hotelarskich i innych obiektów, w których są świadczone usługi hotelarskie, obiekt

⁴ Gdyby uznać inaczej, to już wcześniej mogłaby zostać wydana decyzja o zakazie świadczenia usług do dnia naprawienia uchybień.

co do którego przedsiębiorca świadczący usługi hotelarskie nie przedstawia pozytywnej opinii właściwej miejscowo komendy powiatowej (miejskiej) Państwowej Straży Pożarnej nie powinien w interesie społecznym świadczyć usług hotelarskich do czasu przedstawienia tych dokumentów. Tym samym Organ II Instancji dał bezpośrednio wyraz potencjalnej możliwości zastosowania korzystniejszego dla strony rozstrzygnięcia w postaci zastosowania art. 41 ust. 2 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. o usługach turystycznych. Biorąc pod rozwagę brzmienie art. 151 ustawy z dnia 30 sierpnia 2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi sąd jednak skargę oddalił w całości.

III. Dezaprobata dla stanowiska WSA w Warszawie oraz poprzedzających wyrok rozstrzygnięć administracyjnych – argumentacja

Wyjaśnienia wymaga kwestia stanu prawnego obowiązującego w dniu wyrokowania przez Wojewódzki Sąd Administracyjny w Warszawie. Należy mieć na uwadze, iż w roku 2016 obowiązywała ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o usługach turystycznych, której obecna nazwa to: ustawa o usługach hotelarskich oraz usługach pilotów wycieczek i przewodników turystycznych. Zmiany w tym zakresie zostały wprowadzone w art. 64 ustawy z dnia 24 listopada 2017 r. o imprezach turystycznych i powiązanych usługach turystycznych. Zgodnie z brzmieniem omawianego przepisu wprowadzono zmianę, w której tytuł ustawy otrzymał nowe brzmienie: „o usługach hotelarskich oraz usługach pilotów wycieczek i przewodników turystycznych”. Dodatkowo art. 1 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. o usługach hotelarskich oraz usługach pilotów wycieczek i przewodników turystycznych (dotychczasowej ustawy o usługach turystycznych) otrzymał brzmienie: „art. 1. Ustawa określa warunki świadczenia usług hotelarskich oraz usług pilotów wycieczek i przewodników turystycznych na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, a także za granicą, jeżeli umowy z turystami o świadczenie tych usług są zawierane na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej” (por. Borek i Wyrwicz, 2021). Zgodnie z powyższym ustawa jest właściwa dla regulacji rynku usług hotelarskich i w warstwie regulacyjnej nie uległa zasadniczym zmianom, a w omawianych na potrzeby niniejszej glosy przepisach nie była do dziś nowelizowana. Co najważniejsze ustawa została poddana w zasadzie wyłącznie zmianom polegającym na usunięciu regulacji obszaru dotyczącego organizatorów turystyki, pośredników turystycznych i agentów turystycznych. Niemniej należy dokonać analizy historycznoprawnej ukazującej funkcjonowanie regulacji w roku 2016 i w czasach bieżących, podobnie jak rozważono kwestię urzędu obsługującego ministra właściwego ds. turystyki w roku 2016 i dziś.

Przechodząc do meritum rozważań prawnych, zgodnie z brzmieniem art. 41 ust. 2 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. o usługach turystycznych (dziś jako ustawa o usługach hotelarskich oraz usługach pilotów wycieczek i przewodników turystycznych)⁵, jeżeli obiekt, w którym są świadczone usługi hotelarskie nie spełnia wymagań sanitarnych, przeciwpożarowych lub innych określonych odrębnymi przepisami, to organ prowadzący ewidencję obiektu może nakazać wstrzymanie świadczenia usług hotelarskich do czasu usunięcia stwierdzonych uchybień. Niejako w opozycji do powyższego stoi treść ust. 1 omawianego art. 41, która wskazuje, iż jeśli obiekt hotelarski

⁵ Przed 1 lipca 2018 r. ustawa nosiła tytuł „o usługach turystycznych”. Zob. szerzej na ten temat: Borek i Zawistowska, 2020.

przestał spełniać wymagania co do wielkości obiektu, jego wyposażenia oraz zakresu świadczonych usług, ustalone dla rodzaju i kategorii, do których obiekt został zaszeregowany (Borek, 2020), to właściwy organ dokonuje z urzędu zmiany rodzaju lub kategorii obiektu bądź uchyla decyzję o zaszeregowaniu obiektu do określonego rodzaju. Ustawa dopuszcza więc dwojaką możliwość wydania decyzji w przypadku niespełniania wymogów ustawowych (w zależności od rodzaju uchybienia):

- 1) obligatoryjna decyzja o wykreśleniu z ewidencji lub zmianie rodzaju/kategorii w sytuacji przestania spełniania wymagań co do wielkości obiektu, jego wyposażenia oraz zakresu świadczonych usług, ustalonych dla danego rodzaju i kategorii, do których obiekt został zaszeregowany;
- 2) fakultatywna decyzja o wstrzymaniu świadczenia usług hotelarskich do czasu usunięcia stwierdzonych uchybień dotyczących wymagań sanitarnych, przeciwpożarowych lub innych określonych odrębnymi przepisami.

Zadziwiającym jest fakt, iż ustawodawca zdecydował się w przypadku większego uchybienia zastosować łagodniejszą sankcję, w dodatku fakultatywną, aniżeli w przypadku mniejszego naruszenia, gdzie zastosował obligatoryjność działania. Charakter prawny wskazanych przepisów komplikuje treść § 18 ust. 1 pkt 6 rozporządzenia Ministra Gospodarki i Pracy z dnia 19 sierpnia 2004 r. w sprawie obiektów hotelarskich i innych obiektów, w których są świadczone usługi hotelarskie. Zgodnie ze wskazaną regulacją organ prowadzący ewidencję obiektów hotelarskich wydaje z urzędu decyzję o uchyleniu zaszeregowania do rodzaju i nadaniu kategorii oraz o wykreśleniu obiektu z ewidencji, jeżeli obiekt przestał spełniać wymagania sanitarne, przeciwpożarowe lub inne określone odrębnymi przepisami. Z pozoru mamy tutaj konflikt w stosunku do brzmienia zawartego w art. 41 ust. 2 ustawy, porównajmy jednak obie treści poprzez przytoczenie ich brzmienia obok siebie.

Ustawa: Jeżeli obiekt, w którym są świadczone usługi hotelarskie, **nie spełnia** wymagań sanitarnych, przeciwpożarowych lub innych określonych odrębnymi przepisami organ prowadzący ewidencję obiektu może nakazać wstrzymanie świadczenia usług hotelarskich do czasu usunięcia stwierdzonych uchybień.

Rozporządzenie: Organ prowadzący ewidencję obiektów hotelarskich wydaje z urzędu decyzję o uchyleniu zaszeregowania do rodzaju i nadaniu kategorii oraz o wykreśleniu obiektu z ewidencji, jeżeli obiekt **przestał spełniać** wymagania sanitarne, przeciwpożarowe lub inne określone odrębnymi przepisami.

Akt Prawny	Uchybienie	Obligatoryjność	Sankcja
Ustawa	niespełnianie wymagań sanitarnych, przeciwpożarowych lub innych odrębnych	nie	wstrzymanie świadczenia usług hotelarskich do czasu usunięcia stwierdzonych uchybień
Rozporządzenie	zaprzestanie spełniania wymagań sanitarnych, przeciwpożarowych lub innych odrębnych	tak	uchylenie zaszeregowania oraz wykreślenie obiektu z ewidencji

Źródło: opracowani własne na podstawie komentowanego przepisu ustawy i rozporządzenia.

Jak wskazuje powyższa tabela, wiele zależy od kwestii nomenklatury, która jest kluczowa w omawianym zakresie. Pierwszorzędnym jest rozróżnienie konsekwencji prawnych związanych ze sformułowaniem „zaprzestanie spełniania wymagań” a „niespełnianie wymagań”. Zaprzestanie spełniania wymogów sanitarnych, przeciwpożarowych lub innych odrębnych jest zjawiskiem incydentalnym, które powoduje rażąco konsekwencję w postaci wykreślenia obiektu z ewidencji, co jest równoznaczne z zakazem świadczenia usług hotelarskich. Zgodnie ze Słownikiem Języka Polskiego „zaprzestać” to „przerwać jakąś czynność, zaniechać robienia czegoś” (Szymczak, 1989, s. 949). „Nie spełniać” to z kolei nie wykonywać czegoś (zwłaszcza obowiązków, funkcji, zadań), nie wywiązywać się z czegoś (Szymczak, 1989, s. 286). Niespełnianie jest więc czynnością trwałą i nieincydentalną, wywołuje skutki *ex nunc* – od samego początku, z kolei zaprzestanie spełniania ma charakter incydentalny i wywiera skutki *ex tunc* – od momentu zaniechania⁶. Zgodnie z powyższym granicą zastosowania przepisu ustawy albo rozporządzenia powinien być moment naruszenia – jeśli ma charakter wtórny, powoduje obowiązek wykreślenia z ewidencji, jeśli zaś mamy do czynienia z pierwotnym brakiem, może on zostać sanowany poprzez spełnienie wymagań po wydanej decyzji warunkowej o zakazie świadczenia usług hotelarskich. „Ziszczenie się określonego w drodze decyzji administracyjnej warunku, tj. usunięcia stwierdzonych uchybień i zapewnienia spełniania przez obiekt hotelarski wymagań określonych w przepisach przeciwpożarowych automatycznie powoduje, że przestaje istnieć wyrażony warunkowo nakaz wstrzymania świadczenia usług hotelarskich. Posiadanie pozytywnej opinii właściwego miejscowo komendanta powiatowego Państwowej Straży Pożarnej dot. spełnienia wymogów przeciwpożarowych w obiekcie hotelarskim, powoduje iż przestaje istnieć stan nakazujący wstrzymanie się z prowadzeniem działalności hotelarskiej” (Borek, 2021).

IV. Wnioski i podsumowanie

Wnioski, jakie nasuwają się po lekturze omówionego orzeczenia, mają charakter spostrzeżeń *de lege ferenda*. Zasadniczą kwestią powinno być przeniesienie materii rozporządzenia dotyczącej decyzji o wykreśleniu z ewidencji na grunt ustawowy. Wedle oceny autora niniejszej glosy tego rodzaju problematyka powinna być regulowana w ustawie, nie zaś na poziomie aktu wykonawczego, ponieważ normy te mają charakter sankcjonujący. Oznacza to, iż określają obligatoryjność zastosowania przez organ administracji publicznej sankcji za naruszenie normy sankcjonowanej, która z kolei jest zawarta w ustawie z dnia 29 sierpnia 1997 r. o usługach hotelarskich oraz usługach pilotów wycieczek i przewodników turystycznych (w omawianym stanie faktycznym – ustawa o usługach turystycznych). Obie regulacje, tzn. norma sankcjonowana określająca obowiązek spełniania przez cały okres prowadzonej działalności przez obiekt hotelarski wymogów sanitarnych, przeciwpożarowych i innych określonych przepisami odrębnymi, oraz norma sankcjonująca, określająca konsekwencję za naruszenie wskazanych wymogów, powinny znajdować się na poziomie ustawy. Drugą kwestią jest ocena rozwiązania w postaci zaproponowanych dotychczas przez prawodawcę sankcji. Wydaje się, że sankcja uchylenia zaszeregowania oraz wykreślenia obiektu z ewidencji jest zbyt dużą dolegliwością w sytuacji zaprzestania spełniania wymagań sanitarnych, przeciwpożarowych lub innych odrębnych. W takiej sytuacji obligatoryjnym powinno

⁶ <https://www.gazetaprawna.pl/encyklopedia/prawo/artykuly/334569,niewaznosc.html>.

być *de lege ferenda* wydanie decyzji o wstrzymaniu świadczenia usług hotelarskich do czasu usunięcia stwierdzonych uchybień. Natomiast w sytuacji gdy mamy do czynienia z uchybieniem istniejącym od samego początku, a polegającym na niespełnianiu wymagań sanitarnych, przeciwpożarowych lub innych odrębnych, wówczas stosownym byłoby w nowych regulacjach uznać, iż istnieje obligatoryjność w wydaniu decyzji o uchyleniu zaszeregowania oraz wykreśleniu obiektu z ewidencji. W drugiej z przytoczonych sytuacji, jeśli obiekt hotelarski nie spełniał podstawowych wymogów od samego początku, nie powinien uzyskać zaszeregowania i kategoryzacji, wobec tego pierwotny proces był wadliwy i wymaga usunięcia z obrotu prawnego. Sposobem na wykonanie takiego zalecenia byłoby właśnie zastosowanie omawianej sankcji uchylenia zaszeregowania i wykreślenia z ewidencji.

Bibliografia

- Borek, D. (2019). *Ustawa z dnia 25 czerwca 1999 r. o Polskiej Organizacji Turystycznej – Komentarz*. Pozyskano z: http://old.uniwersytetradom.pl/art/display_article.php?id=8942.
- Borek, D. (2020). Głosa do wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 9 marca 2019 r., sygn. akt II GSK 415/17. *internetowy Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny*, (3).
- Borek, D. (2021). Głosa aprobująca do wyroku Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego (WSA) w Warszawie z dnia 27 listopada 2019 r., sygn. akt: VI SA/Wa 1521/19. *internetowy Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny*, (5).
- Borek, D., Świtaj, K. i Zawistowska, H. (2020). O zgodności z prawem UE regulacji art. 15k ustawy o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych oraz niektórych innych ustaw. W: I. Barwicka-Tylek, P. Dziewałowski-Gintowt, K. Zyzik, Ł. Łyżwa (red.), *Prawo – narzędzie sprawiedliwości czy władzy?* Wydawnictwo Naukowe ArchaeGraph.
- Borek, D. i Wyrwicz, E. (2019). Turystyczna działalność gospodarstw rolnych w świetle regulacji sektorowych. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego*, 3, 12–23.
- Borek, D. i Wyrwicz, E. (2021). Agroturystyka jako miejsce realizacji Polskiego Bonu Turystycznego – aspekty prawne. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego*, 2.
- Borek, D. i Zawistowska, H. (red.). (2020). *Komentarz do ustawy o imprezach turystycznych i powiązanych usługach turystycznych*. Wydawnictwo ODDK.
- Borek, D. i Zawistowska, H. (red.). (2021). *Prawo turystyki, Podręcznik*. Wydawnictwo ODDK. <https://www.gazetaprawna.pl/encyklopedia/prawo/artykuly/334569,niewaznosc.html>.
- Szymczak, M. (red.). (1989). *Słownik Języka Polskiego PWN*. PWN.